

Hankiss János: Tormay Cecile. (Singer és Wolfner, Bp. 1839. 275 l.)

Ez a közel 300 oldalt felölelő hatalmas tanulmány már második értékező a debreceni Tisza István Tudományegyetem kiváló professzorának a nemrég elhunyt írónőről. Az első (Hankiss: Tormay Cecileről szóló tanulmány) népszerűsítésre szánt munka, amely annak idején a *Kortársaink* sorozatban látott napvilágot.

Szebb, maradandóbb emléket nem állíthatott volna senki a nagy írónőnek, mint Hankiss János ebben a most megjelent, második művében.

Tizenhárom fejezetre oszlik ez a hatalmas monográfia, kezdve Tormay Cecile élettörténetén. Itt még hű marad Hankiss a pozitivistá történetírásmóddhoz, az életrajz keretében élénk tárja az írónő családjának egész genealógiáját. A többi fejezetben már válthatatlanul kapcsolódnak össze az életrajzi részek az írói kifejlődés taglalásával. „*Bimbók és zsengék*“ címet adja a szerző a következő fejezetnek, ahol részletes s alapos ismertetést nyújt Tormay Cecile ifjúkori műveiről, amelyek már mind magukon hordozzák az alkotó zseni bélyegét. Végigvezeti ebben a fejezetben a szerző az olvasót a fejlődő írónő környezetén, az álgvesti és daruvári szép ifjúkori napokon, a főrangú társaságon, az ifjú írónő tanulmányi és érdeklődési körén, valamint olvasmányain, egy szóval: mindazokon a tényezőkön, amelyek Tormay Cecile ihletői lehettek és voltak. Az olasz műzsának, Itália földjének mindegyiknél elhatározóbb befolyást tulajdonít a szerző. Az itáliai út idején születettek meg u. i. Tormay Cecile *Viaszfigurái* és *Görög meséi*. Hankiss professzor ennél a résznél az írónőnek olasz imádatát emeli ki, s szinte akaratlanul maga is őszinte rajongással tesz hitet az új-latin kultúra mellett. Részletesen közli aztán az egyes novella-gyöngyszemek tartalmát és közben azt a megállapítást teszi, hogy Tormay Cecile Viaszfiguráinak és Görög meséinek egyes darabjaiban novellairódmunka a legmagasabb tökéletességre emelkedett. Mesteri bírálatot ad itt a szerző az írónő egyes novelláiról, mindig számbavéve az írónőt ért külső hatásokat és olvasmányélményt, illetőleg olvasmányélmékeket. Nagy szerepet juttat Tormay Cecile életrajzírója a táji ihletnek az írónő novella-, de főképen regényköltészetében. A táji ihlet hatásaképpen keletkeztek a „Viaszfigurák“, de különösen az „*Ember a kövek közt*“ c. hatalmas sikerű regénye. Igen figyelemreméltóan veti itt össze Hankiss János az „Ember a kövek közt“ hőseinek, Balog Péternek, de különösen a hősnőnek, Jellának a karakterét Henri Kirstenmackers: *Ősztön* c. színdarabja orvosszereplőjének jellemével, és igen érdekesen fejtegeti a jellemgyekezéseket, sőt ugyanezen regény stílusában, hol hömpölygő, hol pedig esattanósan rövid mondataiban Victor Hugo „*Djinn*“-jei dübörgő közeledésének és halkuló elvonulásának visszahangját is megérzi, mégis: semmit sem tagad meg a nagy írónő önálló szellemi birtokállományából.

1914. év nemcsak a világtörténelemnek nagy és fontos állomása, de fontos állomás az írónő életében is. Ekkor jelenik meg ugyanis hatalmas regénye: „*A régi ház*.“ (Majdnem minden európai nyelvre lefordították.) A szerzőnek

az író iránti rajongása talán itt, „A régi ház“-at tárgyaló fejezetben éri el tetőfokát. Ulwing Anna és Illey Tamás szerelmi küzdelmében Hankiss igen jellemzetesen a kő és a televény gigászi harcát látja; ebben a csatában a kő marad alul. Nemcsak a balatonparti várromoknak, nemcsak a felvidéki szikláknak, de a pesti köveknek is mítoszra van szükségük; s a kövek költészete, Hankiss szerint, itt a legművészebb.

A következő fejezet olvasásánál — jóllehet itt csak adatokat közöl — lelünk talán jobban megragadja fáradhatatlan buzgalmú életírója, mint bármely másik dícsérő s magasztaló fejezetben: a nyugati közvélemény meghódítását tárja elénk e fejezet Marcelle Tinayre, D'Annunzio s a nagy német könyvkiadók leveleinek tükrében. Jóllehet csak száraz adatokat nyújt, szívünk mégis büszkébben ver, büszkébben és egyszersmind reményteljesebben, a boldog reménység büszke tudatával, hogy a magyar nemzet, amely ilyen emberpéldányokat tudott felmutatni, talán még egyszer megtalálja azt a megbecsüléssel párosult szeretet a művelt Nyugat népei közt, amilyenben íróinknek is része volt. Apróig menő pontossággal vezeti át a szerző az olvasót az író háborús évein, az apró, a „Viaszfigurák“-éhoz hasonló kisebb novellák során, elmondván mindegyiknek kimerítő tartalmát. Legmegrázóbb erejű azonban a következő (VIII.) fejezet, amely „Mint odott -kérve“ címen ezer sebből vérző hazánkról fest megindító képet a nagy összeomlás, a vörös terror idején. A vörös terror a maga legigazibb, leghamisíthatatlanabb irodalmi képét, mint tudjuk, Tormay Cecile: „Bujdosó Könyv“-ében kapta meg. Tormay Cecile „A Bujdosó Könyv“ tükrében tárja elénk e fejezet, és az írónőt itt életírója Mikes Kelomen sorstársává avatja, és azonkívül elénk emeli azt a megbecsülhetetlen honleányi, asszonyi, emberbaráti és politikai tevékenységet is, amit Tormay Cecile a Mansz nál kifejtett. S hogy mennyire őszinte csodálója Hankiss János Tormay Cecilének, annak szerintem legmegindítóbb bizonyítéka az, midőn az író édesanyját, a „Bujdosó Könyv“- egyik eszöndes hösét a saját édesanyjához hasonlítja, ahhoz, aki neki természet szerint a legdrágább kincse volt a világon. Önként értődik, hogy az író tehetségének más tárházait is igénybevétték közéleti szereplései. A Mansz elnöksége szociális-nemzeti tevékenységet követel tőle; a küzdelmek, a reá dobált sár nem bénítják meg egy pillanatra sem erejét; Klebelsberg Kunó gróf egyedül őt tartja alkalmasnak a *Napkelet* szerkesztésére. Lankadást nem tűró lelkiismeretességgel végzi sokirányú és fárasztó munkáját; közéleti szereplései révén elsőrendű szónokká s cikkíróvá válik Tormay Cecile, de legigazibb eleméről, a művészet áthatotta irodalomról egy percig sem felejtkezik meg. Politikai jellegű tanulmánycikkeit is valódi irodalom-művészi mezbe öltözteti. Ilyenek Széchenyiről, Petőfiről, Jókairól írt tanulmánycikkei, és bírálatai Beethovenről, Anatole France-ról, D'Annunzióról.

Jönnek ismét kisebb novellák; ezek a „Megállt az óra“ című kötetben látnak napvilágot; majd a remekbe készült fordítások: „Assisi Szent Ferenc kis virágai“, „Fioretti“ és a „Magyar Legendarium“, amelynek „ihletes felélesztése“ méltán ragadja meg szerzőnket is. Hankiss János szerint „Minden út Rómába vezet“: Róma alatt itt az alkotó genie utolsó művét, az „Ősi küldött“-et érti. Az „Ősi küldött“, Ung vezér alakját életírója szerint Tormay Cecile saját magáról mintázta, mert Hankiss János szerint „Ung is bujdosó, mint a Bujdosó Könyv szerzője“. S az „Ősi küldött“ valóban célhoz ért.

A lehető legrövidebben igyekeztem összefoglalni a szerző Tormay Cecile-ről szóló tanulmányának tartalmát. E vaskos művet odaadó, magasztos tisztelet lengi át; a tanulmány voltaképpen az írónőnek magasabb piederstálra való helyezése.

Hankiss János Tormay Cecile írásművészetében folytonossági vonalat állapít meg: azaz első novelláinak alakjaitól kezdve az „Emberek a kövek közt„ alakjaiig már mind anticipálják szerinte a „Régi ház“ hőseit, viszont a „Régi ház“ hősei átnyúlnak, szerinte, a „Fioretti“-n keresztül az „Ősi küldött“ problematikájába. Lépten-nyomon kiemeli a könyv szerzője Tormay Cecile szimbolumszeretét, talán azért, mert ő maga is kedvelte mindig a szimbolista költészetet. Az egész tanulmány alapos forráskutatásokról tesz tanúbizonyságot. Hankiss professzor itt sem tagadhatja meg francia irodalmai iskolázottságát, nem pedig azért, mert — akárcsak Taine — ő is három lényeges tényezőt figyel s állapít meg a nagy író nő kifejlődésében: 1. a faj, 2. a környezet és 3. kor ösztönző hatását.

Amit lépten-nyomon csodál a szerző az írónőben, az nemcsak ennek wagneri szóval kifejezett *Allkunst*-ja, vagy *Gesamtkunstwerk*-je, amely írónőknél szavakba tömörít zenét, festészetet, szobrászatot és építészetet, hanem őszinte hódolattal hajlik meg Tormay Cecile sokirányú tevékenysége, örökké éber lelkiismerete, sohasem fáradó kötelességérzete s ritka finom női lelkülete előtt.

Mind a nagyközönség, mind pedig az irodalomművelők lelkes tábora csak nyer e mű elolvasásával.

Dr. László Erzsébet.

Herczeg Ferenc Emlékezései. A gótikus ház. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R.-T. kiadása. 1939. 341 lap.

Herczeg Ferenc Emlékezéseinek első kötete 1933-ban jelent meg, *A Várhegy* alcímmel. Ebben a nagy író életének emlékeit addig a fordulatig mondja el, midőn ismeretes párbaj-ügye miatt fogházbüntetést szenvedett, s ezalatt megírta a *Fenn és lenn* című regényét. A Várhegyet behatóan ismertettük volt folyóiratunkban (22. kötet, 1933, 212—213. l.). Most az Emlékezések második kötete van előttünk. E kötet címlapján a magyar országház nagy kupolája jelképi jelentőségű. Az író e kötetben életének emlékeit a világháború kitörésének napjáig mondja el. Ebben a korszakban Herczeg országgyűlési képviselő volt. Mint politikusi inkább közművelődési: színházi és irodalmi kérdésekkel foglalkozott. Tisza István idején azonban, mint e nagy emberünk egyik leghívebb barátja, az ország sorsának intézői közé tartozott. Ennek megfelelően e kötetben jelentős részeket foglalnak el a nagy író politikai emlékei.

Mi e helyen az érdekesen, népszerűen megírt kötetnek főleg *irodalmi vonatkozásait* óhajtuk röviden ismertetni. Hangsúlyozzuk, hogy a könyv, mint nagy írónk minden munkája, mélységei mellett is igen kellemes, szép olvasmány. Irodalmi szempontból s főleg természetesen Herczeg Ferenc pályájának ismertetése szempontjából nagyszerű kincsébányája az új adatoknak, feljegyzéseknek és vallomásoknak. Még azt akarjuk megemlíteni, hogy Herczeg e kötetében nem tanulmányt és nem is szépprózai elbeszélést közöl: ő emlékezéseit adja elő könnyedén, tehát nem vitatkozik, s nem is törekszik irodalomtörténeti adatszerűségre. A kutatás hódolattal veszi tudomásul a

nagy író adatait, megjegyzéseit, amelyek rengeteg új anyaggal egészítik ki az eddigi megállapodásokat.

Indulására vonatkozólag új megállapítása egy Solder Hugó nevű hírlapírónak szerepe, akinek egy kávéházi hangos előadása buzdította őt a tárcanovella művelésére (11. l.). Érdekesek Kiss Józsefet, Rákosi Jenőt s általában a *Budapesti Hírlapnál* való szerepét illető följegyzései (11—18.). Itt, a Budapesti Hírlap tárcarovatában írta meg először a *Gyurkovics-lányokat*. Hangsúlyozza azonban, hogy e művének nyersanyaga „jogászkora óta el volt rakározva agytekercseiben“ (18—20.). Derús a *Pósa-asztal* leírása, a *Mikszáth-asztalé*, az Abbázia-beli *Eötvös-asztalé*, s a *Kispipáté*, Zimayval. A Petőfi és a Kisfaludy-Társaság akkori életét melegen és kedvesen jellemzi (18—20.). Sorban felbukkannak hű barátai: így Ambrus Zoltán, akinek szerkesztőség-beli szerepét egy kollégája így jellemezte: „A redakcióban tölt — Néhány percekét — S dicséri Herczeget“. Pulszky Károly, Thallóczy Lajos arcképei után elmondja a nagy író első Nemzeti színházbéli sikerét, a *Dolovai nábob lányának* előadását (43—48.). Jászai Mari jellemzése közben megtudjuk, hogy a nagy magyar tragika, aki minden évben elzarándokolt a legnagyobb magyar sírjához, egyszer Herczeget is magával vitte. „Ennek az emlékezetes útnak része volt benne, hogy később megírtam a *Híd* című Széchenyi-színművet“ (55. l.). Érdekes a Jókaira vonatkozó emlékezés a Fesztyék otthonával (69—74), s ezzel kapcsolatban a Justh Zsigmonddal foglalkozó lapok.

1894 első vasárnapján indult meg lapja, az *Új Idők* (alapításának története 80—85. l., Mikszáth, Gárdonyi szerepével). Herczeg a 82. lapon felsorolja az Új Időkben megjelent regényeit. „Azonkívül vagy kétszázhusz novellám és kétszáznyolcvan társadalmi kérdésekkel foglalkozó cikkem jelent meg.“ Önkéntelenül egy kedves milliárdosra gondolunk, aki szemlét tart vagyona felett, s arra gondolhat, hogy e vagyon minden porcikájának bizony ő a — szerzője. Kegyeletes tárgyilagossággal szól itt kiadójáról, *Wolfner Józsefről* (84.). Politikai munkálkodása során egyszer Darányi Ignác földművelési miniszter társaságában lerándult Dehblátra. A harmincméteres homokbuckák között járva egy este a szőlőteleptől távol az író megvárta a holdfölkeltét. „A szívfájdítóan melanchólikus tájkép, amely bizonyára évezredek óta semmit sem veszített vadságából, adta meg a *Pogányok* című regényem első ötletét“ (118.). E regényének keletkezéséről még a 203—204. lapokon is szól. Első olvasói: Beöthy Zsolt és — Fadrusz János voltak.

Részletesen mondja el a nagy író az *Ocskay brigadéros* keletkezésének, sikerének, a körülötte lezajlott harcoknak történetét (149—161. l.). Művészeti, politikai emlékei között, mint a jó fűszer, úgy hat egy-egy irodalmi megjegyzése. Például a 243. lapon tudjuk meg, hogy ő, aki a Keletet, az Adriát úgy ismeri, mint a tenyerét, soha sem jutott el a — Székelyföldre. Elmondja, hogy eredetileg egy *Mohács előtt* című darabot tervezett, benne II. Lajos korát mutatta volna be. De a kép olyan sötét lett, hogy jónak látta az egészet idegen területre vinni át (270—274. l.). Mikszáthékról sok elszórt adatán kívül a 307—308. lapon szól igen melegen. A *Magyar Függetlenség* című folyóirat keletkezését a 310—313. lapon mondja el. Politikai, művészeti emlékein kívül meghatóan finom és érdekes e kötetben Herczeg Ferenc házasságának története. Könyve végén igen melegen szól a M. Tud. Akadémiáról, amely minden címet, kitüntetést, jutalmat megadott neki. Az Akadémia az

ő igazi szellemi otthona, és az akadémikusok az igazi társai (337. l.). A mű utolsó lapjain a háború kitörésének drámai jelenetei vannak, Tréfa és tragikum, eszesség és bölcsesség, de mindenk felett egy becsületes nagy lélek sugárzik felénk Herczeg Ferenc Emlékezéseinek második kötetéből.

Rubinyi Mózes.

Gulyás István: A XVII. század katolikus askztikus irodalma. Budapest, 1939. Élet. 95 l.

Ennek a nagyon lelkiismeretes munkának az a célja, hogy áttekintse a XVII. század lelkiolvasmányait és elmélkedő könyveit; megvizsgálja bennük a század magyar katolikusának lelkiségét és így megállapítsa annak egyéni jellegét.

A kor fő vallási élményéül hármat jelöl meg: a szenvedő Jézus tiszteletét, az utolsó dolgok meggondolását és Szűz Mária kultuszát. Ezzel a megállapítással három csoportba különülnek el a megvizsgálendő termékek. A lelkiolvasmányok között először szól az erényekről általánosságban értekező művekről; ilyenek: *Pécsi Lukács* könyve, Sz. Agoston elmélkedései (itt érdekes megállapítása a János-evangélium szöveg egyezése a Káldy-félével, melyet majdnem félszázad választ el tőle!), a Keresztény szüzek koszorúja és a Testi hét irgalmasságok (az utóbbit eredetinek veszi!); *Haller Paysa*, melynek versszövegére is figyelmeztet; *Illyés* Rodriguez-fordítása; *Ottroköcsi Főris*: Isten előtt járóknak tökéletessége; *Baranyi* Lelki paradicsoma (kár, hogy ennek a forrásait nem kutatja, pedig már az is gondolkodóba ejthette volna, hogy verses szövegeinek latin eredetije majdnem mind elénk kerülnek a későbbi Officium Rakotzianumban is!). A második csoport: az utolsó dolgokkal foglalkozók: *Lépes Bálint* két Tüköre, a két — jó halálra készülő — Kongregáció vezérkönyve, *Illyés* István Készülete, *Tarnóczy* Holtig való barátsága. Nem tudjuk, miért maradt el Nyéki Vörös Mátyás, ha Gyöngyösi szobakerült. A harmadik csoport: *Kopcsányi* Mária-élete, *Gyöngyösi* Rózsakoszorúja, a *Fertő-melléki* franciskánusok Titkosértelmű rózsája, *Eszterházy* Pál két műve és Brunner-fordítása.

Az egyes művek bemutatása nemcsak tartalmi, hanem azon messze túlmenő jellemzés. Példaként Illyés Rodriguez-fordításának bemutatásából a záró fejezetet közlöm: „A keresztényi jóságos cselekedetekkel a jezsuita asktízizmus mindvégig legkiválóbb terméke jutott el irodalmunkba. Az asktízikus nevelés célja a lelkiélet gyakorlatainak elvégzésére fölkészíteni az akaratot. Mindnyájan, úgymond Szent Ignác, erőlködjenek, hogy igaz igyekezetek legyen. Ez a lelki erőlködés jellemzi a jezsuita asktízizmust. A főcél maga az asktízis; még az imádságot is mint az erénygyakorlat egyik eszközét fogja fel; az ima tehát eszköz a megjavulásra és nem cél, mint azt a misztikusoknál látjuk. Sokszor idézi Cassianust, a stoicizmusba hajló egyházatyát.”

Az ilyen, első munkánál természetesen adódik, hogy egy s más elkerüli a szerző figyelmét. Így pl. szerzőnk nem tudja, hogy Gyöngyösi művének forrásához az újabb kutatás közelebb jutott. Máskor egy-egy munka eredetiségét anélkül méri le, hogy forrását ismerné és így a természetes összehasonlítást elvégezné; így Lépes műveinél, Illyés Készületénél. A hiány azonban sokkal kisebb, mint az érdem.

Tarnóczy István munkásságát külön fejezetben méltatja; benne a XVII. század legjelesebb asktízikus íróját látja.

A lelkiolvasmány és elmélkedő irodalom között a különbséget abban látja, hogy az utóbbiban új szellem érezhető: a jezsuita aszkézis. A Szent Ignác elmélkedéseinek módszerét szorosan követő művek: *Vásárhelyi* Gergely Cathecizmusa és Elmélkedései, az első magyar evangéliumi elmélkedések; *Tasi Gáspár* Lelki kalendárium, melyből hibátlan ritmikájú verseket közöl; *Derkay* Örök élet útja, amelyből viszont nem említi a sikerült zsoltárfordítást; *Illyés András* Avancinus-fordítása, az ismeretlen szerzőtől ercdő *Hói napok* és *Elfen* Miklós műve.

A Jézus szenvedéseire kapcsolódó elmélkedések: Rudinai *Fráter János* Lelki zarándoksága, *Kopcsányi* elmélkedései, amelyeknek verseit kissé túlértékeli; *Agoston* Péter két műve és a *Myrhából szedett lépes méz*. Az örökkévalóságról szólnak: *Szentgyörgyi Gergely* fordított és eredeti elmélkedései, *Malomfalvy* Gergely Belsőképen indító tudománya. Végül külön méltatja *Ilijánal* Mátyás művét, *Tasi Gáspár* Bellarmin-fordítását, *Nádasi* János Mária-elmélkedését, *Megyeri* Zsigmond Lölki okulárját és a Páduai Sz. Antal *zsolozsmáját*.

A bemutatások kapcsán itt is sok érdekes dologra hívja fel a figyelmet. Szentgyörgyi Gergely verseiről pl. megállapítja, hogy „ritmikai tökéletessége és játéki nyelve vetekedik a kor bármely költőjének alkotásával“. A forrás és a magyar mű viszonyát tisztázni óhajtja, de jól tudja, hogy az eredetiség ebben a korban nagyon nehezen megállapítható dolog. Maga a forráskeresés néha megakad a szerzőnek annál a vallomásánál, hogy német vagy latin nyelvből dolgozott. Az előttünk lévő tanulmány tájékoztató sorai bizonyára a kutatást ez irányban is tovább viszik. Az bizonyos, hogy alapos munka, gondos tájékozódás jellemzi e doktori disszertációt. K. N.

Fényi András: Telegdi Miklós. Budapest, 1939. 48 l.

Az előttem lévő kis tanulmánynak nem az a célja, hogy új adatokkal egészítse ki Both Ferenc Telegdi-életrajzát, csak jellemképet akar adni a magyar ellenreformációnak erről a megalapítójáról.

Telegdi életének áttekintésénél a jellem forrásaira és formálódására van tekintettel. Mit jelent ebben az embersorsban szűkebb pátriája, Bihar, mit az apai örökség, mit Várad és Krakkó, mit Nagyszombat? Azután beleállítja a magyar katolicizmus belső reformjának munkájába, részletesen megvilágítva ennek Telegdi előtti megnyilatkozásait. A következő fejezetben az ígéhirdetőt jellemzi. Rámutat arra, hogy a Postillák evangéliumi részletei valószínűleg Telegdi fordításai; meglátja az előszók jelentőségét; Telegdi legtiszteltebb tekintélyét Sz. Agostonban jelöli meg. A szónok jellemző vonásait Telegdi biztos fölényében, és az élményszerűségben látja. Beszédcinek két változatát különíti el: a szöveget igénként magyarázót és a csak néhány fődolgot kiszakító. Megállapítja, hogy Telegdi a valláson kívüli életből csak annyit enged a szószékre, amennyi elkerülhetetlenül szükséges; beszédeiben az egész hitrendszert feldolgozza, de azokkal a hittételekkel foglalkozott leginkább, amelyek a protestáns támadás pergőtüzében állottak. Hangsúlyozza, hogy a prédikációk legjellemzőbb módszerei vonása az ösztönösen érvényesülő logika. Harmadik fejezete a hitvédőt mutatja be. Szerinte Telegdi ebben a tevékenységében nagyrészt a külföld irodalmából táplálkozik. A Cathecismus átdolgozásában is polemikus vonásokra mutat; a Postillák II. kötetének előbeszédét is bele-

illeszti a hitvédő művek közé; nagyon finoman különíti el a Rövid írás és a Jeles okok műfaji jellegét.

Tagadhatatlanul sok eredeti megfigyelése, észrevétele van. A Telogdi-kérdést eredményesen viszi tovább. T. L.

Kolozsvári János: Magyar piarista iskoladramák. Pécs, 1938. 67. l.

A kis tanulmány azt tűzte maga elé, hogy sorra ismertesse és méltassa a magyarnyelvű piarista iskoladramákat. Három csoportot vesz fel. Az első a vígjátékok sora. Ezek: Dugonics Menechmus-átdolgozása és annak 1807-ből való új szövege; Pállya: Pazarlay és Szükmarkosy s a Ravaszi és Szerencsés; Cygne Marsupiumának fordítása; Dugonics két Bramarbas-átdolgozása; Simai Mesterséges ravaszága és egy kéziratos Ariston-darab, a Perényi közzétette két Hagymási-darab, Szauer Menechmusa, Simai Zsugorija és Váratlan vendége. A tragédiák: Benyák Joas-a, és Megszégyenült irigysége, a Stilico, végül a Váltski. Egy pásztorjátékról is szól.

A dolgozatnak érdeme, hogy eddig nem-ismertetett darabokra is felhívja a figyelmet. Ilyen az Ariston, Stilico és Váltski. A forrásoknak is utána nézett; így megállapítja Benyák Megszégyenült irigységének, az ismeretlen szerzőtől eredő Stilico-nak forrását. Az egyes darabokhoz fűződő problémákat igyekezik megfejteni, tisztázni. Van ezek közt néha kis jelentőségű is, pl. hogy Komáromban 1792-ben kinek a Zsugorija került színre. Ilyenkor a hév anynyira elfogja, hogy hús esztendővel a jezsuiták feloszlatása után is jezsuitáknál játsszátja el a darabot! Ez a túlbuzgalom jelölteti meg vele az Erszény előadásának helyét Mármarosszigeten, mert a darabban egy helyt ez a mondas fordul elő: „A máramarosi medve legyen a sírásód!” Mintha bizony debreceni medvét lehetne emlegetni. Egyebekben azonban nagyon józan és megfontolt. Dícséretet érdemel. G. B.

Zoltán Takács: Un écrivaine hongrois francophile, Paul Jámbor. Pécs, 1939. 59 l.

A Petőfi versenytársaként kijátszott, de magát Petőfivel soha össze nem mérő Jámbor Pál alakját és írói pályáját idézi fel ez a gondos tanulmánnyal készült értekezés. Az ember úgy érzi olvastakor, a magyar irodalomtörténetnek tartozása van még ezzel az elfelejtett poétával szemben, mert hiszen — mint e kis munka címe is jelzi — az értekezés írója nem irodalomtörténeti méltatást akart közzétenni róla, csak arról ad számot, hogy milyen szálak fűzték a franciákhoz. Magát az életrajzi részt épp ezért rövidre is fogja, írásait is csak a franciákhoz való viszonya szempontjából vizsgálja. Részletesen ismerteti azt a képet, ami Jámbor írásaiból a századközépi Párizsról kiformalódik, bemutatja a magyar költő kapcsolatát a kor francia íróihoz, különösen Bérangerhez, közli nyilatkozatait a kor íróiról és irodalmi viszonyairól, végül néhány lapon vázolja a magyar emigránsok életét.

Jámbor Pál írásaiból két érzés emelkedik itt elénk: francia-rajongása és visszavágyódó hazaszeretete. Az ember egyénisége lelkes, nemes vonásokat mutat; írói tehetsége azonban semmiben sem emelkedik a kor középszerűségei fölé. Alapjában romantikus író maradt, mint amilyenek a negyvenes években indult. De olyan bő termésű volt, hogy a kor ízlésének megvilágítására alkalmas lenne egész írói munkásságának áttekintése. Kérges Gábor.

Zolnai Béla: Szóhangulat és kifejező hangváltozás. (Acta Universitatis Szegediensis, tom. XII.) Szeged, 1939. 203 l.

Zolnai Béla nyelvészeti vizsgáldásainak gazdag sorában anyaggazdagságával különösen is magára vonja figyelmünket ez a kötet. Azzal a kérdéssel foglalkozik, mennyiben van a nyelvalkotásban és nyelvjelődésben szerepe az akusztikai elemeknek. Ez a tisztán nyelvészetnek látszó kérdés nála az irodalomtörténeti vonatkozások egész seregét veti elénk. Bennünket két mozzanat ragadott meg legjobban: a nyelvi kifejezés ízlésváltozásainak finom megfigyelései, másrészt nagy fróink tudatos nyelvnyelvészetének vallomásszerű adatai. Az éleszemű megfigyelésnek meglepő újságai, az irodalom termésében való tájékozottság aprólékos gazdagsága, a szépérzéknek nagyon sokszor új szépséget reveláló finomsága: ezek kapták meg a nem nyelvész olvasó lelkét a szép tanulmány olvasásakor.

Z. K.

Kerényi Olaf OSB: A magyar irodalmi népiesség úttörői. I. Nagy János. Pannonhalma, 1939. 96 l.

Az értekező nagy szorgalommal állította egybe a neves szanyi plébános életének és irodalmi pályájának képét. Minden adatnak gondosan utánajárt, leveleket és évkönyveket kutatót át, hogy az életrajz mentől teljesebb legyen. Irodalmi működését három fejezetre különítve tárgyalja. A tartalmi ismertetés mellett jellemző megállapításokra igyekszik. Ilyen az a megjegyzése, hogy Nagy az eredetiséget is szerette alárendelni legfőbb céljának, a magyar nyelv fejlesztésének. Kiemeli a népies előadás érdemét (bár néha a példa csak bőbeszédűség, nem népiesség!). A Nyájás Múza pásztorénekeinek forrásai közé illeszti Batteux könyvét. Hősével szemben nem elfogult: megérti Szaitz méltatlankodását, nem tagadja Nagy Jánosnak ízlésbeli fejletlenségét. Inkább tájékoztatni és bemutatni akar, mint ítélni. Ép ez teszi munkáját használhatóvá és becessé.

A. Zs.

Tóth Károly: Szentmiklóssy Alajos: Bökversek. Budapest, 1938. 75 l.

A kis füzet annak a röpiratnak a közzététele, amelyet reánk nézve érdekessé nem a tartalma tesz, hanem az, hogy hosszú időn át elveszettnek gondoltuk. Most előkerült a budapesti VII. ker. evangélikus gimnázium könyvtárából és e füzet betűhíven közli. Méltatásában, magyarázásában a kiadó híven követi Horváth János egyetemi előadásainak ide vonatkozó részleteit, a nagy mester utalásait kissé feloldva. A mesteréhez való tiszteletteljes ragaszkodás és annak tanításába való lelkes elmerülés adja a bevezető tanulmány értékét.

K. N.

Biky Irén: Degré Alajos mint elbeszélő. Budapest, 1939. 75 l.

Ez a kis doktori értekezés becsületos gondossággal ismerteti végig Degré prózai műveit. Fejezetei ezek: rövidebb elbeszélő művei, regényei; milyennek látták Degré kortársai, milyennek látjuk ma? Benne a romantikának jellegzetes íróját festi elénk; az író fejlődését mindvégig életkörülményeinek szemmel-tartásával magyarázza; híven regisztrálja az eddigi megállapításokat, újságot ezekbe a fejlődés rajzával igyekszik vinni. Lelkiismeretes munka.

K. N.

Machatsek Lucia: Frankenburg Adolf. Sopron, 1938. 70 l.

Meleg szeretettel, de józan mérséklettel megírt munka. Célja inkább az ismertetés, mint forrás- vagy mintakeresés. Könnyed olvasmány, erősebb kritikai érzék nélkül. Gondosan számba veszi Frankenburg összes műveit, de pl.

a Kisfaludy-Társaság kéziratárában lévő önéletrajzról nem tud. Pontosabb a reá vonatkozó irodalom egybeállításában. Az életrajzhoz kapcsolja a Frankenburg-kör rövid történetét is.

K. N.

Moldvai Klára: Az 1870-es évek irodalmi élete. Budapest, Athenaeum. 95. l.

Az újabb doktori disszertációk között a XIX. századnak már két évtizede kapott különválasztó képet: a 60-as évek Bikácsi László, a 80-asok Kokas Endre dolgozatában. A köztük lévő ürt akarta kitölteni az előttem lévő munka, okulva amazoknak egyoldalúságain, Sós Margit pécsi disszertációjának (Arany János irodalmi ellenzéke) erőltettségén is.

A kort, amelyet megvilágít, átmeneti kornak jelzi. Az irodalmat formáló mozzanatok között a centralizációnak jelentőségét érzi a legfontosabbnak, ennek következményeként állapítja meg az évtized irodalmának dilettantizmusát és industrializmusát. Igazolja ezt a hetvenes évek íróinak életpályájával, a könyvkiadás üzletszerűségével és a színház ízlésének romlásával. Részletesen ismerteti a hetvenes évek pozitivistá tudományosságát, ennek az új korszellemnek érvényesülését az Akadémiában. Éles szemére vall, hogy meglátja ennek a pozitivizmusnak magyar útját is, amikor Pauler székfoglalója mellé odaállítja Salamon Ferenc magyarabb programját. Szól az irodalomtörténet pozitivistá hajtásairól is, különösen Heinrich Gusztáv jelentőségét hangoztatva ebben. (Bár a Régi Magyar Költők Táráról tévesen mondja, hogy Heinrich szerkesztésében jelent meg.) Még a népi termékek iránt való érdeklődésben is új irányt vet fel — a szerző érdekes megfigyelése szerint — a pozitivizmus. Az írók rétegződésében az ellenzék egyetlen közös alapjának az Akadémia elleni gyűlöletet látja. Úgyes és találó az ellenzékiek csoportba különítése is: az egyik rész a kiegészés ellenzékeiben egy, a másik a klasszikus mértéktartás elítélésében, a harmadik az eredetiség mindenek felett való hangsúlyozásában. Külön is becses ennek a fejezetcnek az a része, amelyben kiadatlan levelek alapján Reviczkyt jellemzi. Megvizsgálja ennek az irodalmi ellenzéknek álláspontját Arannyal szemben; itt is három csoportot lát: azokét, akik lelkesen tisztelték, akik Arany klasszicizmusának dogma-ereje ellen lázongtak, és akik egyszerűen természetüknél fogva voltak elfogultak vele szemben.

Megfigyeli a külföldi irodalmi hatásokat: úgy látja, hogy e korban egyoldalú orosz-francia hatás érvényesül. A kritikának és közönségnek nagyobb a megértése az orosz hatás és irodalom iránt; szépen fejtegeti Turgenyev hódítását, s új benne, amit Vértesi Arnoldról e kapcsolatban mond. A francia irodalom térfoglalása mégis erősebb, de leginkább a biedermeier-realizmusé. Kiemelendő e fejezetben a Jules Janinról írt lap.

Következő fejezete a nemzedék önszemléletében és kortudatában mutatja be az évtizedet. Előbb a bírálók állásfoglalását adja, köztük nagyon sikerülten Asbóth Jánosét; aztán bemutatja a nemzeti színezet, illetve a tiszta irodalmiság szempontjából felvetődő elítélését a kornak. Az ízlésváltozás tüneteinek egybeállítása alapján kimondja, hogy erjedésben lévő kor irodalma van előttünk. Rámutat a műfajok divatjának megváltozására (— nagyon finom, amit a verses regény divatjának magyarázatául mond —), a szépprózában a rajzdivatra, s a költők egy jellegzetes részénél a stíliromantikára. De forrongást konstatál a tartalomban is: a haza fogalma eltolódik az egyén

felé, a kéz világnézet helyett kiegyensúlyozatlanság, meghasonlottság vezeti őket.

Sok találó megfigyelés, az irodalom hagyományainak kegyeletes tisztellete, alapos adatkészlet, józan latolgatás jellemzi a dolgozatot. K. N.

Sashegyi Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzúra. (1800—30.) Minerva-könyvtár, 130. sz. Budapest, 1938. 107 l.

A magyar cenzúra történetének érdekes korszakát tekinti át a tanulmány, azt a korszakot, amelyben a legszigorúbb volt a szellemi határzár Magyarországon. Ismerteti a rendeleteket, élesen elválasztva azokat, amelyek nem léphettek életbe itt, azoktól, amelyek csakugyan irányították a cenzori munkát. Megvilágításul az Orsz. Levéltár aktái nyomán elmondja néhány könyvnek a sorsát. A rendeletismertetés nem egyszer helyesbíti Ballagi Gézőnek különben úttörő munkáját. Példái között különös figyelmet érdemel a regények eltiltása, a Fessler-könyvek sorsa, a katolikus egyház szellemét sértő iratok megítélése a cenzor és a nemesi hivatalnokok bírálataiban. Bessenyei tan-költeményének, a Természet világának eltiltása, stb. Általában, sok új adat teszi értékkessé a tanulmányt. L. J.

Friedländer Sára: Saphir Móric Gottlieb. (Tanulmány a zsidó asszimilációs törekvések kezdeteiről.) Minerva-könyvtár, 139. Budapest, 1939. 109 l.

Az értekezésnek valóban az alcímben jelzett szempont adja meg az értékét: Saphirban egy jellegzetes típust mutat be, az érdekből asszimilálódó zsidót, akit azonban felvilágosodott szelleme állít szembe az ősi zsidó szellemiséggel. Ezért elsősorban magát az embert világítja meg, jellemének kifejlődését, sorsának hatását egyéniségére, a társadalmi viszonyok befolyását életkörülményeire. Ennél a pontnál viszont érdekesen szemlélteti, hogy maga a kor milyen szellemiséget és elhelyezkedési lehetőségeket kényszerített Saphirra, benne általában az íróra. Józan kritikával nézi hőse jellemét és cselekedeteit, gazdag forrásanyaggal dolgozik; de kritikájában nem megy olyan messze, mint Grillparzer, aki Saphirban „a zsidó recenzensnek, sőt magának a zsidóembernek típusát” látta. Magyar szempontból abban látja érdemét, hogy magyartárgyú írásaival felkeltette az érdeklődést Magyarország iránt. L. J.

Doskár Éva: Hegel magyar utókora. (Minerva-könyvtár, 132. sz.) Budapest, 1939. 90 l.

A kis tanulmány először Hegel tanításainak német visszhangját ismer-teti; azután Tarczy Lajos pápai tanár összeütközését felsőbbbségével hegelianus tanai miatt; a Hegel-követők között szól Szeremlei Gáborról, Taubner Károlyról, Warga Jánosról, Erdélyi Jánosról. Hegel szellemének nyomát véli felfedezni Madách művében is. Erdeme: a körülményes tájékoztatás. L. J.